

Viktorijansko doba u Engleskoj (1837. - 1901.) - društveni život, kultura i umjetnost

Luketić, Ana

Undergraduate thesis / Završni rad

2014

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:918141>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-02**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Preddiplomski studij engleski jezik i književnost i povijest

Ana Luketić

**Viktorijansko doba u Engleskoj (1837. – 1901.) – društveni život,
kultura i umjetnost**

Završni rad

doc. dr. sc. Dubravka Božić Bogović

Osijek, 2014.

Sažetak

Viktorijansko doba, kako mu sama riječ kaže, razdoblje je engleske i svjetske povijesti obilježeno vladavinom kraljice Viktorije, najdugovječnijeg od svih engleskih monarha. Najprihvaćenije vremensko određenje ovog razdoblja poklapa se s godinama vladavine kraljice Viktorije, odnosno od 1837. do 1901. godine. Za vrijeme njene šezdeset i četverogodišnje vladavine, koju povijest popularno pamti pod nazivom "viktorijansko doba", na engleskoj se političkoj sceni na vlasti izmjenjuju dvije struje, konzervativci (torijevci) i liberali (vigovci). Iz njihovih redova dolaze četvorica istaknutih britanskih premijera koji, uz kraljicu Viktoriju, daju snažan pečat britanskoj politici tog doba. To su sir Robert Peel, vikont od Palmerstona, William Ewart Gladstone i Benjamin Disraeli. Unutrašnja politika britanskih premijera usmjerena je na provođenje brojnih socijalnih reformi kao i rješavanje irskog pitanja, dok je vanjska politika usmjerena na održavanje položaja vodeće pomorske i kolonijalne sile. Viktorijansko doba vrijeme je snažne ekspanzije engleskog gospodarstva i ekonomije. Zahvaljujući iskorištavanju brojnih tehnoloških inovacija, industrijska proizvodnja strelovito raste, a engleska ekonomija tog doba slovi za uvjerljivo najjaču na svijetu. Snažna industrijalizacija za posljedicu ima velike društvene promjene. Svakako najznačajnije su nagli porast broja stanovništva, snažna urbanizacija i sve istaknutije socijalne nejednakosti, odnosno društveno raslojavanje. Tijekom cijeloga ovog razdoblja radi se na popravljaju položaja najugroženijih skupina stanovništva, žena, djece, ali i radnika. U viktorijansko doba dolazi do unaprjeđenja zdravstva što za posljedicu ima poboljšanje životnih uvjeta stanovništva. Veliko se značenje pridaje slobodnom vremenu, a u okviru njega dolazi do snažnog razvoja i popularizacije brojnih sportova, osobito nogometa. Isto tako, dolazi do značajnog razvoja tiska, a čitanje postaje sve popularnije među širokim slojevima stanovništva. Najpoznatiji književnik viktorijanskog doba je Charles Dickens, a znanstvenik Charles Darwin sa svojim djelom Podrijetlo vrsta. Najveći umjetnički uspjesi postignuti su u arhitekturi i slikarstvu koje je obilježeno djelovanjem slikarske skupine preraphaelita. Najveće arhitektonsko dostignuće viktorijanskog doba je Kristalna palača u Londonu.

Ključne riječi: kraljica Viktorija, viktorijansko doba, društvo, umjetnost, kultura

Sadržaj

1. Uvod.....	4
2. Viktorijansko doba.....	5
3. Viktorijansko društvo.....	7
3.1. Radništvo.....	10
4. Viktorijanska obitelj.....	11
5. Položaj žena u viktorijansko doba.....	12
6. Položaj djece u viktorijansko doba i obrazovanje.....	15
7. Zdravstvo i životni uvjeti.....	16
8. Znanost i religija.....	18
9. Sport i slobodno vrijeme.....	19
10. Viktorijanski tisak	20
11. Književnost.....	21
12. Slikarstvo i fotografija.....	24
13. Kiparstvo i arhitektura.....	26
14. Primijenjene umjetnosti.....	28
15. Glazbena umjetnost.....	29
16. Zaključak.....	30
17. Popis literature	31
18. Popis priloga.....	32

1. UVOD

Cilj ovog rada je prikazati i objasniti društveni i kulturni život te umjetnost viktorijanskog doba u Engleskoj. Pri izradi rada korištena je literatura domaćih i prvenstveno stranih, engleskih, autora koji su se u svojim radovima bavili proučavanjem engleske povijesti tog doba. To su knjige i članci koji daju sažet pregled i opis društvenog života, kulture i umjetnosti u Engleskoj za vrijeme vladavine kraljice Viktorije. Na samom početku rada nužno je reći nekoliko riječi o kraljici Viktoriji te objasniti sam pojam „viktorijansko doba“. U istom poglavlju objašnjava se i politički život viktorijanske Engleske, odnosno unutarnja i vanjska politika Viktorijinih premijera, te stanje u kolonijalnom carstvu koje u tom razdoblju doživljava vrhunac svoje moći. Nadalje, potrebno je objasniti stanje u engleskom gospodarstvu i ekonomiji koji u to doba, zahvaljujući industrijskoj revoluciji, doživljavaju streloviti razvoj i uspon. Potom se, u istom poglavlju, prikazuje sama struktura viktorijanskog društva te se objašnjavaju karakteristike svakog pojedinog staleža s posebnim osvrtom na radništvo. Želimo li detaljnije upoznati društveni život viktorijanske Engleske potrebno je bolje upoznati prosječnu viktorijansku obitelj i njene osnovne karakteristike. Također, posebna se pažnja pridaje pitanju položaja žena i djece u viktorijanskoj Engleskoj koji u tom razdoblju čine posebno ugrožene skupine. Govoreći o društvenom životu, treba nešto reći i o zdravlju viktorijanskog doba koje u to doba doživljava veliki napredak što neposredno utječe na popravljavanje životnih uvjeta stanovništva. Donedavno isključivo privilegija aristokracije slobodno vrijeme postaje pojava rasprostranjena među širokim slojevima stanovništva. U okviru slobodnog vremena dolazi do razvoja i modernizacije brojnih sportova, posebno nogometa i tenisa. Nadalje, analizirajući kulturni život viktorijanske Engleske ističe se tisak koji doživljava veliku ekspanziju, a čitanje postaje sve popularnije među širokim slojevima stanovništva. Govori se i o viktorijanskoj književnosti gdje dominira lik književnika Charlesa Dickensa i znanosti čiji je najistaknutiji predstavnik Charles Darwin, a koja se neposredno isprepliće i sukobljava s religijom. U zadnjem dijelu rada analizirat će se stanje u viktorijanskoj umjetnosti, likovnoj i glazbenoj. Posebno je poglavlje posvećeno slikarstvu, gdje je nekako najupečatljivije djelovanje slikarske grupe preraphaelita, i fotografiji koja u to doba doživljava snažan razvoj. Zatim kiparstvu, koje nije toliko popularno i zastupljeno, te arhitekturi čije je najreprezentativnije djelo Kristalna palača namijenjena Velikoj svjetskoj izložbi 1851. godine. U zadnja dva poglavlja bit će riječi o primijenjenim umjetnostima i glazbenoj umjetnosti gdje nisu zabilježena nikakva revolucionarna dostignuća. Na kraju slijedi zaključak te popis literature i priloga.

2. VIKTORIJANSKO DOBA

Kraljica Viktorija, pravim imenom Alexandrina Victoria, rođena je 24. svibnja 1819. godine u Kensingtonskoj palači u Londonu. Godine 1837. kao osamnaestogodišnjakinja postaje kraljicom Ujedinjenog Kraljevstva Velike Britanije i Irske. Na prijestolje dolazi nakon smrti svog strica, kralja Williama IV., koji nije imao živućega legitimnog nasljednika. Posljednja iz dinastije Hanover, Viktorija slovi za najdugovječnijeg monarha u britanskoj povijesti. Njena je vladavina trajala gotovo šezdeset i četiri godine, a u povijesti je ostala zapamćena kao viktorijansko doba.¹ U tom razdoblju Velika Britanija doživljava vrhunac svoje moći, a ono završava njenom smrću 1901. godine. Suvremena historiografija ovo razdoblje dijeli u tri faze: prva faza, koja je trajala sve do kraja četrdesetih godina 19. stoljeća, je obilježena jakim političkim i socijalnim napetostima. Druga faza, koja je trajala od velike londonske izložbe 1851. godine do smrti Henryja Johna Templea, vikonta od Palmerstona, 1865., je označila vrhunac britanske liberalne tradicije te je to razdoblje obilježeno nastavkom gospodarskog razvitka i ekonomskog napretka, prihvaćanjem tradicija i socijalnih hijerarhija te opreznim razvojem kojim je stvorena prirodna ravnoteža spomenutih komponenti. Treća, ili kasna, faza vladavine kraljice Viktorije bila je obilježena povratkom sukoba među društvenim slojevima te spoznajom o postepenom propadanju britanske prevlasti na svjetskoj sceni.²

Kada govorimo o političkom životu Engleske u viktorijansko doba, treba istaknuti da su njega obilježila četvorica istaknutih političara koji su obnašali dužnost predsjednika britanske vlade. Oni su dolazili iz redova dvije najmoćnije britanske političke opcije, konzervativaca (torijevaca) i liberala (vigovaca), a uz kraljicu su predstavljali najmoćniju osobu u zemlji. Prva je konzervativac Sir Robert Peel, premijer od 1841. do 1846. godine, koji tijekom svog mandata provodi brojne reforme kojima prevladava financijsku krizu i započinje razdoblje velikoga trgovačkog razvoja. Uz to, donosi niz pozitivnih gospodarskih i vjerskih zakona za Irsku kojima smiruje uzavrelu situaciju u toj zemlji.³ Za Peela je bitno spomenuti i da, još 1829. godine, utemeljuje uniformiranu i plaćenu policiju u Londonu, a što 1856. godine postaje obvezno za cijelu Englesku te tako policija postaje jedna od bitnijih viktorijanskih institucija.⁴ Zatim konzervativac vikont od Palmerstona, premijer od 1855. do 1858. godine i ponovno od 1859. do 1865. godine, koji je pridavao veliku pažnju britanskoj vanjskoj politici i njenoj dominaciji u

¹ Skupina autora, *Povijest – velika ilustrirana enciklopedija*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2009., str. 348.

² Skupina autora, *Povijest 15: Kolonijalna carstva i imperijalizam (1871. – 1914.)*, Europapress holding, Zagreb, 2008., str. 387.

³ Skupina autora, *Povijest 15*, str. 108. i 109.

⁴ Black, Jeremy, *Povijest britanskih otoka*, GRAPA, Zagreb, 2004, str. 248.

svijetu te je vodio Veliku Britaniju u završnoj fazi Krimskog rata (1853. – 1856.).⁵ Willim Ewart Gladstone, iz redova liberala, koji tu dužnost obnaša tri puta, od 1868. do 1874., od 1880. do 1885. i od 1892. do 1894. godine, provodi izborne reforme kojima uvodi tajno glasovanje na parlamentarnim izborima te udvostručuje biračko tijelo, zatim uvodi javne natječaje za službu u državnoj upravi i polaže temelje opće osnovne izobrazbe. Svoj liberalizam dovodi do vrhunca kada postaje pristaša irske autonomije što potvrđuje donošenjem nekoliko zakona s tim ciljem koje parlament odbija.⁶ Posljednji istaknuti premijer viktorijanskog doba je Benjamin Disraeli, iz redova konzervativaca, koji dužnost predsjednika britanske vlade obnaša dva puta, 1868. te od 1874. do 1880. godine. Disraeli je znatno više od Gladstonea bio aktivan u vanjskoj politici te je pridavao puno više pažnje kolonijalnoj politici i britanskom kolonijalnom carstvu. Javno je optužio liberale da se previše brinu o unutarnjim poslovima te na taj način zanemaruju britanske interese u svijetu. Potpuno se posvećuje britanskoj vanjskoj politici te uspijeva osigurati britansku prevlast na Sueskom kanalu, zatim proglašava kraljicu Viktoriju indijskom caricom te vodi i predstavlja Veliku Britaniju na Berlinskom kongresu 1878. godine gdje se uspijeva izboriti za britansku vlast nad Ciprom.⁷ Govoreći o viktorijanskom dobu svakako treba spomenuti i prostrano britansko kolonijalno carstvo. Naime, Velika Britanija je u 19. stoljeću vodeća imperijalna sila koja ima svoje posjede i područja utjecaja na gotovo svim kontinentima. O veličini britanskog kolonijalnog carstva govori i podatak da je kraljica Viktorija, pred sam kraj svoje vladavine, vladala četvrtinom svjetskog stanovništva i petinom svjetske kopnene površine.⁸ Najveća, najvažnija i najbogatija od svih britanskih kolonija bila je Indija, a kraljica Viktorija postaje prvi britanski monarh koji nosi titulu indijske carice, od 1876. godine.⁹

⁵ Skupina autora, *Povijest 15*, str. 411.

⁶ Isto, str. 408. i 409.

⁷ Isto, str. 412. i 413.

⁸ J. Black, *Povijest britanskih otoka*, str. 224.

⁹ Isto, str. 230.

Prilog 1: Kraljica Viktorija (fotografija iz kraljevske kolekcije)

3. VIKTORIJANSKO DRUŠTVO

Da bismo razumjeli strukturu i obilježja viktorijanskog društva, nužno je najprije nešto reći o engleskom gospodarstvu i ekonomiji tog doba. Zahvaljujući iskorištavanju brojnih tehnoloških inovacija, prvenstveno parnog stroja, krajem 18. i početkom 19. stoljeća dolazi do snažnog razvoja engleskog prometa i gospodarstva. Te velike promjene koje se događaju na tehnološkom, prometnom i gospodarskom planu, a koje će imati znatan utjecaj na britansko društvo viktorijanskog doba, zajednički nazivamo industrijskom revolucijom. Ključni čimbenici koji utječu na razvoj i napredak engleskog gospodarstva su, uz već navedenu primjenu tehnoloških inovacija, i iskorištavanje lako dostupnog kapitala, brojna radna snaga, energetska bogatstvo u obliku obilnih i lako dostupnih zaliha ugljena koje služe kao gorivo za strojeve te mogućnost plasiranja proizvoda na velikom tržištu kojeg čini sve brojnije domaće, kolonijalno i strano stanovništvo. Ti čimbenici utječu na procvat proizvodnje u svim sektorima britanske industrije, proizvodnja raste iz dana u dan, a sve više raste i broj proizvoda dostupnih srednjoj

klasi.¹⁰ Zahvaljujući automatizaciji proizvodnje proizvodi poput čokolade i juhe postaju jeftiniji te na taj način postaju roba široke potrošnje dostupna širim slojevima stanovništva.¹¹ Kada govorimo o industrijskim sektorima, treba istaknuti kako je dugo vremena temeljna industrijska grana bila tekstilna industrija, zatim metalna industrija te rudarstvo, klasične industrije 19. st. U drugoj polovini 19. stoljeća sve više jača proizvodnja svrsishodnih dobara, a krajem stoljeća i industrija visoke tehnologije temeljena na novim sirovinama i energijama (nafta i električna struja) koja ne bilježi nekakav veći uspjeh.¹²

Engleska ekonomija zahvaljujući industrijskoj revoluciji ubrzano napreduje o čemu svjedoče podaci iz različitih industrijskih sektora. Naime, Velika Britanija je daleko ispred ostalih europskih zemalja u proizvodnji ugljena, lignita, sirovog željeza i čelika te po potrošnji neprerađenog pamuka. Primjerice, godišnja proizvodnja sirovog željeza u Velikoj Britaniji 1880. godine iznosi 7,9 milijuna tona, dok u ostatku Europe zajedno iznosi 5,4 milijuna tona.¹³ Stoga ne čudi činjenica kako je Velika Britanija u drugoj polovini 19. stoljeća vodeća industrijska zemlja svijeta.¹⁴ Viktorijanska Engleska najbogatija je zemlja na svijetu o čemu svjedoči i podatak da je 1860. godine imala dohodak po glavi stanovnika 50% veći od onoga u Francuskoj i tri puta veći od dohotka u Njemačkoj.¹⁵

Usporedno s gospodarskim i ekonomskim, odvijaju se i velike društvene promjene kao njihova posljedica. Jedna od posljedica snažnoga gospodarskog i ekonomskog razvoja je i prenapučenost koja postaje sve ozbiljnijim problemom. Britansko se stanovništvo u razdoblju između 1750. i 1881. godine učeterostručilo te ono 1881. godine broji gotovo 30 milijuna ljudi. Govoreći o prenapučenosti treba spomenuti i podatak do kojega je došlo sanitarno povjerenstvo Bradforda nakon jednog obilaska grada 1845. godine. Naime, nakon obilaska više od 300 kućanstava, utvrđeno je da na jednom krevetu u prosjeku spava troje ljudi.¹⁶ Intenzivna urbanizacija, kao jedna od najznačajnijih društvenih pojava viktorijanske Engleske, rezultira sve većom koncentracijom stanovništva u velikim gradovima te znatnim opadanjem broja seoskog stanovništva. Tijekom cijeloga viktorijanskog doba, a posebno u drugoj polovini 19. stoljeća, zamjetna je tendencija porasta gradskog stanovništva. Tako popis stanovništva iz 1851. godine pokazuje kako je, po prvi puta u engleskoj povijesti, urbano stanovništvo brojčano nadmašilo

¹⁰ Isto, str. 215. i 216.

¹¹ Isto, str. 219.

¹² Skupina autora, *Povijest 15*, str. 387.

¹³ J. Black, *Povijest britanskih otoka*, str. 217.

¹⁴ Skupina autora, *Povijest 15*, str. 386.

¹⁵ Briggs, Asa, *Socijalna povijest Engleske*, Barbat, Zagreb, 2003., str. 233.

¹⁶ J. Black, *Povijest britanskih otoka*, str. 219.

ruralno.¹⁷ Te, 1851., godine nešto više od polovice engleskog stanovništva živi u gradovima s više od 10.000 stanovnika, dok je 1911. godine broj gradskog stanovništva dosegao 80% od ukupnog broja engleskog stanovništva.¹⁸ Fenomen intenzivne urbanizacije negativno se odražava na poljoprivredu čije je propadanje neizbježno pa je tako broj zaposlenih u poljoprivredi s 35,9% iz 1801. godine pao na samo 8,7% 1901. godine.¹⁹

Govoreći o samoj strukturi viktorijanskog društva, odmah na početku treba istaknuti kako njome tijekom cijeloga ovog razdoblja dominiraju bogati društveni slojevi. To su aristokrati-zemljoposjednici i *gentry*, niže plemstvo i veleposjednici koji nisu nositelji plemićkog naslova u Engleskoj i na britanskom otočju, koji se po bogatstvu nalaze na samome vrhu viktorijanske društvene hijerarhije. Njihova se gospodarska moć temeljila na industrijskoj revoluciji, na uspješnoj vezi između zemlje i trgovine kao i suradnji s londonskim trgovcima i financijerima. Naime, podređivali su proizvodnju na svojim imanjima potrebama na tržištu što im je garantiralo profit.²⁰ Iz popisa britanskih zemljoposjednika vidljivo je kako je 1873. godine čak četiri petine zemlje u rukama samo sedam tisuća pojedinaca, velikih zemljoposjednika s plemićkim titulama.²¹ Oni su zahvaljujući velikim gospodarskim sredstvima, prostranim posjedima, brojnim nekretninama po gradovima i pravima na iskorištavanje rudnika, uživali znatan politički utjecaj. Zemljoposjednička aristokracija i seosko plemstvo dominiraju u središnjoj i lokalnoj vlasti za koju treba istaknuti da je znatno nerazmjerna njihovom udjelu u cjelokupnom engleskom stanovništvu. Ovi društveni slojevi tek krajem viktorijanskog doba počinju gubiti na gospodarskoj moći i političkom položaju, a tek nakon Prvoga svjetskog rata potpuno gube utjecaj koji su do tada imali u engleskom društvu.²² Spuštajući se po viktorijanskoj društvenoj piramidi dolazimo do društvenog sloja koji se popularno naziva „srednjim slojevima“ ili pak „srednjim i imućnijim slojem“. Stanovništvo koje pripada ovome društvenom sloju čini samo 2% zaposlenog stanovništva, oko 200.000 zaposlenih. Međutim, i tu postoje razlike, naime, tu ubrajamo londonsku financijsku i trgovačku elitu koja surađuje s aristokracijom, ali i poduzetničku elitu iz provincija. Poduzetničku elitu iz provincija najčešće čine krupni industrijalci, primjerice vlasnici industrija čelika, koji su također usko povezani s aristokracijom. Naime, njihovi sinovi nerijetko žene aristokratske kćeri te studiraju s plemićima na uglednim

¹⁷ Isto, str. 217.

¹⁸ Skupina autora, *Povijest 15*, str. 394.

¹⁹ Isto, str. 387.

²⁰ Isto, str. 389. i 390.

²¹ A. Briggs, *Socijalna povijest Engleske*, str. 230.

²² Isto, str. 389. i 390.

engleskim sveučilištima kao što su Oxford i Cambridge. Oni su zahvaljujući čvrstoj obiteljskoj i socijalnoj pozadini imali gotovo zagaraniran uspjeh u budućnosti. „Srednji slojevi“ također uživaju veliki utjecaj na lokalnu vlast, ali i politički život zemlje općenito. Najbogatiji i najutjecajni su bili poduzetnici s juga Engleske koji gravitira Londonu, a koji su u svojim poduzetničkim aktivnostima vrlo uspješno ujedinjavali financije, trgovinu i zemljoposjedništvo. Odmah ispod nalazi se školovano građanstvo koje, uz stara zanimanja i pozive poput odvjetništva, medicine i svećenstva, postaje nositeljem novih službeno priznatih djelatnosti kao što su službenici, inženjeri, geometri i arhitekti. Srednjem sloju također pripadaju udovice i usidjelice.²³ Naime, upravo je uspon i prevlast srednjeg staleža koji se obogatio na temelju znanstvenih otkrića i njihove primjene, obilježio razdoblje vladavine kraljice Viktorije u Engleskoj.²⁴ Sljedeći sloj viktorijanskog društva je tzv. „niži srednji stalež“ za kojeg se smatra da ga je viktorijansko doba i iznjedrilo. Njemu pripada skupina stanovništva koju se popularno, zajedničkim imenom naziva „bijeli ovratnici“, a u koju se ubrajaju zanimanja poput tehničara, službenika, trgovačkih putnika i njima sličnih. Tradicionalno, ovom društvenom sloju pripada sitno građanstvo kojeg između ostalih čine i trgovci na malo te mali sitni poduzetnici. „Niži srednji stalež“ čini prvenstveno školovano građanstvo, ali i viši slojevi radničke klase.²⁵

3.1. RADNIŠTVO

Brojni kroničari tog doba tvrde kako je viktorijansko društvo društvo u kojemu su prevladavale suprotnosti. Naime, s jedne strane imamo društvene slojeve koji su vlastitim snagama, a uz veliku pomoć industrijske revolucije, ili putem nasljedstva ostvarili veliki uspjeh te stekli znatnu moć u društvu. S druge strane imamo radništvo, društveni sloj koji na svojim leđima nosi sav teret industrijske revolucije.²⁶ Usporedno sa sve izraženijom industrijalizacijom i urbanizacijom raste i broj radnika. Položaj radništva tijekom cijeloga 19. stoljeća, a posebno u njegovoj prvoj polovini, izuzetno je težak. To se ponajprije odnosi na njihovo izrabljivanje u obliku velikih radnih satnica i izuzetno fizički teških poslova te jako niskih plaća koje nisu mogle zadovoljiti njihove osnovne životne potrebe. Naime, radni uvjeti su često bili nepovoljni i opasni, a nerijetko su se događali i smrtni slučajevi na radnim mjestima, prvenstveno u rudarskim nesrećama. Nezadovoljstvo radnika postaje sve veće i izraženije, a radničko pitanje postaje osnovnim društvenim problemom 19. stoljeća. Osnovni zahtjevi radnika su skraćivanje

²³ Isto, str. 391.

²⁴ Maurois, Andre, *Povijest engleske politike*, Naklada Ante Velzek, Zagreb, 1940., str. 572.

²⁵ Skupina autora, *Povijest 15*, str. 393. i 394.

²⁶ A. Briggs, *Socijalna povijest Engleske*, str. 230.

radnog vremena na osam sati, povećanje plaća i zdravstveno osiguranje.²⁷ Uz sve to radnici nisu imali željena politička i građanska prava što će ih navesti na pokret čiji je cilj bio njihovo stjecanje. Taj prosvjedni pokret radničke klase koji za cilj ima stjecanje političkih i građanskih prava nazivamo čartizam. On će obilježiti tridesete i četrdesete godine 19. st., a time i početak viktorijanskog doba. Čartisti zahtijevaju uvođenje općega biračkog prava za sve odrasle muškarce, tajno glasovanje te pravednije i poštenije izbore. Služili su se prvenstveno miroljubivim metodama i nenasilnim protestima. Međutim, čartistički pokret zamire krajem četrdesetih godina 19. stoljeća prvenstveno zbog nepostizanja željenih promjena, ali i rastućeg blagostanja. Jasno je kako je potpora čartizmu bila najizraženija u vrijeme financijskih kriza.²⁸ Prava radnika nešto su poboljšana donošenjem *Factory acta* kojega je britanski parlament odobrio 1833. godine. To je prvi zakon o radu u tvornicama koji se ozbiljnije počinje primjenjivati tek od sredine 19. stoljeća, u razdoblju od 1850. do 1875. godine. *Factory act* regulira trajanje radnog dana te poboljšava radne uvjete radnika. Njime je ženska radna snaga zaštićena na radu te je povećan njen broj u tekstilnoj industriji, zabranjena je maloljetnička radna snaga te je ograničen rad djece od 9 do 13 godina na maksimalno 9 radnih sati dnevno. Nadalje, propisane su sigurnosne mjere za radnike koji se bave poslovima potencijalno štetnima za zdravlje te su povećane plaće za do 40%. Općenito govoreći, tijekom vladavine kraljice Viktorije doneseni su brojni zakoni koji se tiču socijalnih prava britanskog radništva. Tome je uvelike pridonijelo djelovanje radničkih saveza i osnivanje prvih sindikata. Sindikati se u pregovorima s poslodavcima bore za veća prava radnika i njihovu zaštitu. Već u drugoj polovini 19. st. nastaju i prve političke radničke stranke, socijaldemokratske stranke.²⁹

4. VIKTORIJANSKA OBITELJ

Dominantna figura viktorijanske obitelji bio je otac, a njegov je dominantan položaj u braku bio i zakonski potvrđen. Viktorijanska obitelj je strogo patrijarhalna obitelj, a uloge i obveze muškarca i žene su strogo određene i odvojene.³⁰ O tome nam svjedoče i stihovi jedne pjesme iz tog razdoblja koji nastoje opisati „dobrog viktorijanca“ i „dobru viktorijanku“: „*Muškarac je za polje, žena za ognjište, muškarac je za mač, žena za iglu, muškarac misli glavom, a žena srcem, muškarac zapovijeda, a žena sluša.*“³¹ Jasno je bio izražen i dvostruki

²⁷ J. Black, *Povijest britanskih otoka*, str. 236.

²⁸ Isto, str. 235.

²⁹ Skupina autora, *Povijest 15*, str. 405.

³⁰ A. Briggs, *Socijalna povijest Engleske*, str. 246.

³¹ Isto, str. 245.

moral koji se ogleda u tome što su oženjeni muškarci s dovoljno novca mogli uzdržavati ljubavnicu i to je bilo društveno prihvatljivo, dok bi nevjerne žene bile strogo društveno osuđivane i u velikoj većini slučajeva prisiljene na razvod braka. Viktorijanske obitelji obično su bile velike. Naime, statistički podaci pokazuju kako su one 1851. godine u prosjeku imale 4,7 članova što je podatak gotovo identičan onome iz 17. stoljeća. Taj prosjek znatno raste tijekom idućeg desetljeća vladavine kraljice Viktorije pa je šezdesetih godina 19. stoljeća viktorijanska obitelj imala u prosjeku 6,2 člana, dok je svaka šesta obitelj imala najmanje deset članova.³² Povjesničar G. M. Young šezdesete godine 19. st. naziva „*najboljim desetljećem u engleskoj povijesti za razvoj i odgoj djece*“.³³ Odgoj djece u obitelji je bio usmjeren na razvijanje autorativne svijesti kako bi naučila poštivati roditelje i starije, stoga je glavna izreka bila da se „*malu djecu smije vidjeti, ali ne i čuti*“.³⁴ U osnovnim se školama također više pažnje poklanjalo odgoju nego obrazovanju učenika. Naime, učenici su se morali naučiti disciplini kako bi spremno prihvatili svoje mjesto i ulogu u društvu.³⁵ Povećanju prosječnog broja članova obitelji kao i povećanju prosječnog životnog vijeka pridonosi poboljšani životni standard kao i poboljšani zdravstveni uvjeti uslijed snažnog razvoja britanskog gospodarstva i ekonomije u drugoj polovini 19. stoljeća. Naime, prosječno trajanje života poraslo je s 40 na 44 godine za muškarce i s 42 na 48 godina za žene³⁶.

5. POLOŽAJ ŽENA U VIKTORIJANSKO DOBA

Ograničavajuća priroda radnih mjesta dostupnih ženama te jednako ograničavajuće značajke obiteljskog i društvenog života su zajednički definirali živote velike većine žena. Naime, iako se industrijsko urbano društvo prema ženama odnosilo nešto bolje od ruralnog, žene su se i dalje nalazile u podređenom položaju. Na njih su utjecali socijalni izazovi slični onima koji su djelovali na muškarce, ali su se one suočavale i sa nekim dodatnim problemima. Uz iscrpljujuće poslove i teške bolesti, pravni položaj žena je bio daleko lošiji te je ženskim zaslugama i postignućima prepuštano malo prostora, a što je odraz kulture koja je nadzor i ugled davala muškarcima.³⁷

³² Isto, str. 246

³³ Isto, str. 246.

³⁴ Isto, str. 246.

³⁵ Isto, str. 249.

³⁶ Isto, str. 247.

³⁷ J. Black, *Povijest britanskih otoka*, str. 264. i 265.

Mnogi društveni i ekonomski pritisci su gurali žene prema braku, ali i prema zaposlenju, bile one udane ili ne. Većini žena je brak nudio oblik sigurnosti, makar nestabilne, ali su bračni izgledi neudanih majki bili veoma niski, uz iznimku udovica s djecom iz prvog braka. Posljedično, mnoge su neudane majke nerijetko postajale prostitutke ili se prema njima tako odnosilo. Prostitucija je tako, zbog nepostojanja djelotvornog sustava socijalne skrbi i niskih plaća, bila sudbina mnogih žena. Neudane žene su iz tih razloga pribjegavale pobačaju koji se tada smatrao opasnim za zdravlje, ali i zločinom. Kontracepcijske metode su općenito bile ograničene i primitivne te su zbog njih trpjele i neudane i udane žene. Također, česta rađanja su bila iscrpljujuća te su mnoge žene umirale tijekom poroda što je dovodilo do toga da su brojnu djecu, ukoliko nisu bila napuštena, odgajale pomajke. Ženske zdjelice su često bile deformirane rahitisom preboljenim tijekom pothranjenog djetinjstva, a o rađanju nisu nigdje mogle ništa naučiti te su, kao posljedica toga, krvarenja tijekom poroda bila loše liječena i često smrtonosna. Ipak, kontrola rađanja se razvijala te se tako između 1881. i 1901. godine prosječan broj djece po braku znatno smanjio.³⁸

Ženski poslovi su često bili vrlo teški. Uobičajeno radno mjesto i najbrojnija kategorija ženskih poslova su bile sluškinje. Naime, zabilježeno je kako je 1881. godine, od ukupno zaposlenih žena, taj posao obavljalo njih čak 40%. Sluškinje su u viktorijanskoj Engleskoj predstavljale vrstu zaposlenja koje nije bilo ništa manje bitno od onih više zapaženih.³⁹ Kućni poslovi su zahtijevali mnogo napora, a njih su općenito obavljale neobrazovane žene kojima ti poslovi nisu nudili mogućnost napretka iako je bilo moguće napredovati u hijerarhiji kućanstva. Plaće su bile veoma niske i uglavnom u naravi pa su se one žene koje su željele napustiti službu i udati se susretale s mnogim poteškoćama. Međutim, radni uvjeti su bili općenito bolji i manje opasni od onih u tadašnjim tvornicama gdje se očekivalo obavljanje stalno istog posla tijekom mnogo dugih sati.⁴⁰ Industrijalizacija je značila da je više, većinom neudanih, žena radilo u tvornicama, a istovremeno je slabila mogućnost zapošljavanja na selu. Žene su uglavnom ulazile u slabo obrazovan i slabo plaćen sektor, tzv. eksploatacijski, gdje nisu imale pristupa novim tehnologijama. Prema tvorničkim radnicama se općenito lošije odnosilo, a što su podržavali i sindikati, koji su bili muške organizacije, i to u suradnji s upravama. Definiranje kvalifikacija, što je utjecalo na plaću, je bilo pod nadzorom muškaraca koji su to radili sebi u korist. Tako kvalificirane žene nisu bile priznate. S druge strane, žene koje su radile u lončarstvu su

³⁸ Isto, str. 265.

³⁹ Skupina autora, *Povijest 15*, str. 387.

⁴⁰ J. Black, *Povijest britanskih otoka*, str. 265. i 266.

uspijevale čuvati svoj položaj i plaće, unatoč protivljenjima muškaraca.⁴¹ Potkraj 19. st. žene su sve veću funkciju imale u ulozi „bijelih ovratnika“, no i dalje su posao pretežno pronalazile u tekstilnoj industriji.⁴² Žene su, između ostalog, obavljale i vrlo teške poslove poput prenošenja ugljena u rudnicima, ili su radile na poljima.⁴³

Puno više mogućnosti su imale žene iz društvene elite. U Cambridgeu (1869.) i Oxfordu (1878.) je bilo pokrenuto visoko obrazovanje za žene iako im još dugo vremena potom nije bilo dopušteno da diplomiraju.⁴⁴

Zanimljivo je spomenuti kako je 1857. godine uvedena mogućnost razvoda braka. Prije toga je za razvod bila potrebna ili posebna odluka Parlamenta, što su si mogli priuštiti samo bogati, ili rastava potvrđena kroz crkvene sudove, što nije omogućavalo ponovno stupanje u brak. Ipak, i nakon usvajanja zakona 1857. godine, broj razvoda je u cijelom viktorijanskom razdoblju ostao vrlo mali, obuhvativši samo 0.2% svih brakova, i to iz ekonomskih, socijalnih i vjerskih razloga.⁴⁵ Tu su se ponajviše isticali ekonomski razlozi s obzirom na to da je razvod ostao preskup, a time i nemoguć, za siromašne. Tako se nastavio raniji običaj tzv. samorazvoda, a druga mogućnost je bila kohabitacija koja većini žena nije nudila ekonomsku sigurnost. Žene su bile u teškom položaju i zato što je razvod braka značio suprugov odlazak te je time na njima ostajao teret uzdržavanja djece. Mnoge je muškarce siromaštvo učinilo nezainteresiranima prema viktorijanskom kultu obitelji i patrijarhalnosti.⁴⁶

Viktorijanska ideja ravnopravnosti se odnosila na poštivanje zasebnih zadaća i razvoja, a sama definicija ženskog položaja nije uključivala i ravnopravnost po današnjim mjerilima. Uloga žena se definirala kao uloga u kući i obitelji te se to koristilo kako bi se opravdalo njihovo isključivanje iz drugih područja. Pitanja ravnopravnosti su tada mnogim ženama bila besmislena iz razloga što su njihova ekonomska situacija i stupanj znanja činili njihov položaj izuzetno lošim.⁴⁷

Krajem 19. st. su se između obrazovanih žena srednjeg staleža proširile ideje feminizma te su tako neki od diskriminirajućih zakona poništeni, a ženski sufražetski pokret dobio na zamahu. Tako su 1870. i 1882. godine, između ostalog, doneseni i zakoni kojima se udanim ženama jamčilo pravo na vlasništvo (*Married Women's Property Act*) ako je ono bilo stečeno

⁴¹ Isto, str. 267.

⁴² Skupina autora, *Povijest 15*, str. 387.

⁴³ J. Black, *Povijest britanskih otoka*, str. 266.

⁴⁴ Isto, str. 266.

⁴⁵ A. Briggs, *Socijalna povijest Engleske*, str. 246.

⁴⁶ J. Black, *Povijest britanskih otoka*, str. 267.

⁴⁷ Isto, str. 266.

prije ili tijekom braka. Politička prava žene su dobile tek nakon prosvjeda koje su organizirale sufražetkinje.⁴⁸

6. POLOŽAJ DJECE U VIKTORIJANSKO DOBA I OBRAZOVANJE

Poznato je kako je viktorijansko doba u Engleskoj obilježeno i iskorištavanjem i zapošljavanjem djece bilo u privatnim kućama kao služinčad, u graditeljstvu, tvornicama, rudnicima ili pak u dimnjačarstvu s obzirom na to da su bila dovoljno malena da se zavuku u dimnjake.⁴⁹ Također je, uslijed povećanja broja stanovništva, došlo do sve većeg broja javnih kuća, a u kojima su zapošljavane djevojčice mlađe čak i od dvanaest godina.⁵⁰ Naime, još je od sedamnaestog stoljeća bilo uvriježeno mišljenje kako se obitelji ne mogu uzdržavati ukoliko i njihova djeca ne rade. Većina je djece radila u nehumanim uvjetima isprva šesnaest sati na dan, kao i odrasli. Usprkos ranijim kampanjama, 1802. i 1819. godine da se radno vrijeme djece u tvornicama i mlinovima smanji na dvanaest sati, te 1831. godine na deset sati, došlo je tek do preporuke kraljevske komisije, a koju je ustrojila vigovska vlada, 1833. godine, da djeci između jedanaest i osamnaest godina bude dopušten maksimum od dvanaest radnih sati dnevno, djeci između devet i jedanaest godina deset radnih sati dnevno, dok djeci mlađoj od devet godina više nije bilo dopušteno raditi s obzirom da su prije toga djeca već u dobi od tri godine počinjala raditi. Ipak, ovaj se proglas odnosio samo na tekstilnu industriju, dok se za ostala zanimanja, poput rudarenja, gdje su djeca i dalje radila od pete godine života, graditeljstva, rada u tvornicama i dimnjačarstva, na području cijele Engleske uvela inspekcija.⁵¹ Godine 1844. donesen je novi zakon kojim je smanjeno radno vrijeme mlađih od trinaest godina na šest i pol sati, a osamnaestogodišnjaka i svih žena na dvanaest sati dnevno. Tek su zakoni 1847. i 1850. godine ograničili radno vrijeme za žene i djecu mlađu od osamnaest godina na deset sati dnevno.⁵²

Tako je do 1860. godine, tek nešto više od 20% djece između 5 i 15 godina u Londonu imalo nekakvo školovanje, u dnevnim ili nedjeljnim školama, dok su ostala djeca radila.⁵³ Koraci prema napretku su učinjeni tek u drugoj polovici devetnaestog stoljeća, najprije 1870. godine kada se uz privatne škole uvode i javne, zatim 1880. godine kada osnovno školovanje postaje

⁴⁸ A. Briggs, *Socijalna povijest Engleske*, str. 246.

⁴⁹ Cody, David, *Child Labour*, <http://www.victorianweb.org/history/hist8.html>

⁵⁰ J. Black, *Povijest britanskih otoka*, str. 219.

⁵¹ D. Cody, *Child Labour*, <http://www.victorianweb.org/history/hist8.html>

⁵² J. Black, *Povijest britanskih otoka*, str. 236.

⁵³ D. Cody, *Child Labour*, <http://www.victorianweb.org/history/hist8.html>

obavezno te 1891. godine kada ono postaje besplatno.⁵⁴ U brojnim privatnim školama za djecu radničke klase, a koje su postojale i prije 1870. godine, se nisu učila pravila ponašanja nego su za to bile zadužene nedjeljne škole za vjeronauk, svećenici i dobrovoljne organizacije. Tako su krajem stoljeća otvarane nove osnovne škole, tzv. internati, u kojima su se učenici ponajviše učili disciplini i pravilima lijepog ponašanja, a činilo se sve kako bi tzv. kultura ulice bila pod što većim nadzorom. Njihov je cilj bio da učenici koji izlaze iz njih poznaju kodeks ponašanja kojeg se jedan džentlmen mora pridržavati te je time njihova zadaća bila ponajprije društvena, a ne obrazovna.⁵⁵ Srednje i visoko obrazovanje je ostalo izrazom raslojenog društva te je reorganizirano novim Zakonom o obrazovanju tek 1902. godine kojim su ukinuta školska vijeća, a obrazovanje povjereno lokalnoj vlasti. Naime, niže srednje škole su do tada prihvaćale samo ograničen broj dječaka na temelju rezultata pokazanih na ispitima i zahvaljujući kojima su imali zajamčene stipendije, dok su ostali morali plaćati školarinu.⁵⁶

7. ZDRAVSTVO I ŽIVOTNI UVIJETI

Brzorastući gradovi ovoga razdoblja su postajali prenapučeni i zagađeni što je stvorilo pogodno tlo za širenje raznih bolesti. Velika većina kućanstava nije imala ni nužnike. Stopa smrtnosti je, iako i dalje visoka, smanjena djelomično zahvaljujući cijepljenju što je dovelo do pada broja slučajeva boginja. Osobito visoka je bila smrtnost dojenčadi, i u gradovima i na selima. Prvi put se 1831. godine javlja i kolera, bolest najčešće prenošena vodom zagađenom izmetom, koja je do 1866. odnijela oko 140 000 života. Nije začuđujuće kako su bolesti najviše pogađale siromahe koji su živjeli većinom u napučenim i nehigijenskim urbanim četvrtima, ali su prijetile i bogatima. Trbušni tifus, od kojega je umro i princ Albert, suprug kraljice Viktorije, zatim dizenterija, dijareja, difterija, hripavac, šarlah i ospice su predstavljali ozbiljne probleme, a nerijetko su bili smrtonosni.⁵⁷ Zakon o zdravlju u gradovima, usvojen 1848., godine je bio korak prema poboljšanju. Naime, njime je ustrojena Glavna zdravstvena uprava te administrativna struktura za poboljšanje sanitarnih uvjeta, posebice dopreme vode, a omogućio je i stvaranje lokalnih zdravstvenih uprava.⁵⁸

⁵⁴ Skupina autora, *Velika ilustrirana povijest svijeta*, sv. 15, Otokar Keršovani, Rijeka, 1974., str. 6884

⁵⁵ A. Briggs, *Socijalna povijest Engleske*, str. 249.

⁵⁶ Isto, str. 249.

⁵⁷ J. Black, *Povijest britanskih otoka*, str. 239.

⁵⁸ Isto, str. 239.

Ipak, od 1875. godine nadalje je zabilježen stalni pad smrtnosti, a prosječno trajanje života je poraslo.⁵⁹ Još je tridesetih i četrdesetih godina devetnaestoga stoljeća došlo do pitanja „kontrola smrtnosti“ te se tako javlja ideja o zdravstvenoj skrbi ili boljem zdravstvenom osiguranju, a čemu su pridonijeli i zakoni o javnom zdravlju iz 1848. i 1869. godine. Ta je ideja proizašla iz velikih razlika u smrtnosti između različitih društvenih grupa te se postavilo pitanje da li se takav jaz ikako mogao smanjiti. Tome dopuna je bila i „kontrola rađanja“ koja je ovisila o privatnim odlukama unutar kućanstva, a ne o mjerama koje su donosili parlament ili lokalne vlasti, te su upravo liječnici bili ti koji su, uočivši povezanost između mortaliteta i nataliteta, koji je bio neujednačen, a zabrinuti za opće zdravlje, osudili nehumane uvijete u kojima su živjeli siromašni ljudi.⁶⁰

Upravo je siromašnima u ovome razdoblju bilo, može se reći, najgore. Dijelili su se na tri glavne skupine: stare i nemoćne, siročad i nezakonitu djecu, te neudane trudnice. Velika većina ih se nalazila u bijednim općinskim ubožnicama koje nisu bile nimalo blagonaklone prema svojim štitičnicima. Zabranjeno je bilo pružanje pomoći tjelesno zdravima izvan ubožnica, a s ciljem da nitko, osim najbjeđenijih, ne padne na teret zajednice. Troškovi ubožnica su bili pod strogom kontrolom, a korisnici ubožnica stigmatizirani. Ipak se u javnosti osjećalo i protivljenje ovim ustanovama pa je tako nerijetko dolazilo do incidenata kada su mnoge uništavane.⁶¹ Istaknute socijalne razlike su se očitovale i u radu umobolnica. Naime, osnivane su umobolnice za bogate koje su nudile ugodno okruženje, obilje hrane i omogućene posjete, dok je za one siromašnije situacija, naravno, bila puno teža usprkos Zakonu o umobolnicama iz 1845. koji je donio određene promjene.⁶²

Nadalje, već je spomenuto kako su socijalni stavovi i konvencije teže opterećivali žene od muškaraca pa su tako žene bile smatrane odgovornima i za širenje spolnih bolesti. Spornim zakonima o zaraznim bolestima iz 1864., 1866. te 1869. godine je bilo određeno da se žene za koje se sumnjalo da su prostitutke, ali i muškarci za koje se sumnjalo da su možda širili bolest, podvrgnu liječničkim pregledima i pritvaranju. Nakon duge kampanje Nacionalne ženske udruge za ukidanje Zakona o zaraznim bolestima, ti su zakoni napokon povučeni 1886. godine. Također,

⁵⁹ A. Briggs, *Socijalna povijest Engleske*, str. 247.

⁶⁰ Isto, str. 248. i 249.

⁶¹ J. Black, *Povijest britanskih otoka*, str. 236. i 237.

⁶² Isto, str. 237.

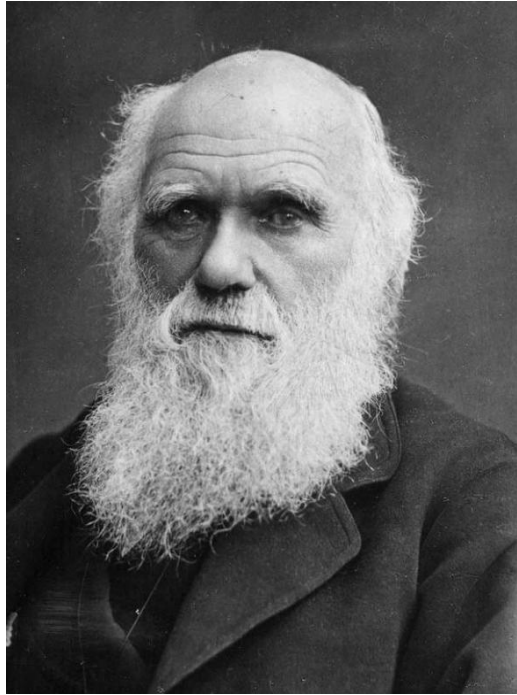
bitno je spomenuti i humanitarni rad i pomoć koji je mogao ublažiti probleme, ali je sa sobom često donosio uslužnost i podčinjenost onih koji su tu pomoć primali.⁶³

8. ZNANOST I RELIGIJA

Tijekom devetnaestog stoljeća znanost i religija su u Engleskoj, ali i ostatku svijeta, prošli kroz dramatične promjene. Početkom stoljeća pa sve do 1860-ih ove dvije „discipline“ postoje u međusobnoj ravnoteži. Međutim, s novim geološkim, biološkim i ostalim otkrićima koja su predstavljala prijetnju doslovnom shvaćaju biblijskog Postanka dolazi do remećenja te harmonije. Ipak, do 1840-ih mnogi pronalaze nove načine za interpretaciju Postanka u svjetlu novih otkrića iz geologije ili astronomije, a da pri tom ne remete svoja dotadašnja vjerovanja. Samo je manjina radikala iz srednje klase i ekstremnih evangelika naglašavala opasnost koju je znanost predstavljala za vjeru. U tom svjetlu treba promatrati i reakciju na djelo Charlesa Darwina, *Podrijetlo vrsta*, iz 1859. u kojemu Darwin iznosi svoju teoriju evolucije. Dok su jedni naglašavali skandaloznost i heretičnost toga djela, drugi su uspijevali i to prilagoditi u svoje religijske svjetonazore. Tako se sredinom stoljeća javljaju i oni koji su se protivili bavljenju klera znanošću te naglašavali kako se njome trebaju baviti specijalizirani stručnjaci dok se kler treba držati svojeg područja, teologije. Ovakva je retorika dovela do toga da su do 1880-ih znanost i religija postale potpuno odvojene te dolazi do krize vjere unutar cijeloga društva potaknute razvojem znanosti.⁶⁴

⁶³ Isto, str. 238.

⁶⁴ Fyfe, Aileen, van Wyhe, John, *Victorian Science and Religion*,
<http://www.victorianweb.org/science/science&religion.html>

Prilog 2: Charles Darwin

9. SPORT I SLOBODNO VRIJEME

Viktorijansko doba vrijeme je intenzivnog razvoja i popularizacije sporta. Razvija se niz relativno novih sportova koji postaju sve zastupljeniji među aristokracijom, ali i širokim slojevima stanovništva čemu pridonosi prosječno povećanje plaća u drugoj polovini 19. stoljeća. Naime, sport sve više i više postaje dostupan običnom čovjeku pa tako govorimo o počecima masovnog bavljenja sportom. Viktorijansko doba iznjedrilo je brojne sportove u njihovom modernom obliku, odnosno obliku u kakvom ih mi danas poznajemo. Primjerice sportovi poput nogometa, tenisa i golfa, bili su poznati i prije, ali su u tom razdoblju organizirani i dobivaju pravila koja su se održala sve do današnjih dana. Naime, već spomenuti zakoni o radu reguliraju i skraćuju radno vrijeme radnika te im omogućuju više slobodnog vremena. Stoga oni to svoje slobodno vrijeme nerijetko popunjavaju sportskim aktivnostima. Sport postaje sve popularniji o čemu svjedoči i podatak da sve više ljudi zamjenjuje svakodnevno pijančevanje u lokalnim krčmama sportskim igralištima. Posebno popularan postaje nogomet koji sve više potiskuje, do tada, u Velikoj Britaniji popularan kriket.⁶⁵ Godine 1848. napisana su prva nogometna pravila i to na Sveučilištu Cambridge. U drugoj polovini 19. stoljeća diljem Engleske osnivaju se nogometni klubovi, a upravo se na engleskom tlu utemeljuju i prva nogometna natjecanja.

⁶⁵ J. Black, *Povijest britanskih otoka*, str. 246.

Godine 1863. osnovan je engleski Nogometni savez, prvi nacionalni nogometni savez na svijetu, a 1888. godine uspostavlja se i engleska nogometna liga. Najstarije, i danas aktualno, nogometno natjecanje na svijetu, engleski FA kup, potječe upravo iz viktorijanskog doba. Utemeljeno je 1871. godine, a već je iduće godine i održano. Potkraj 19. stoljeća donose se i usavršavaju nogometna pravila kakva i mi danas poznajemo te su na taj način postavljeni temelji modernog nogometa. S tim u vezi treba spomenuti i da su 1885. godine legalizirani plaćeni igrači čime su postavljeni temelji profesionalizmu u nogometu.⁶⁶ Nadalje, vrlo popularnim sportovima među srednjom klasom postaju golf i tenis.⁶⁷ U Engleskoj je još je 1854. godine osnovan danas najstariji aktivni golfski klub na svijetu koji je odredio pravila igre koja su i danas aktualna. U Birminghamu se između 1859. i 1865. godine razvija moderni tenis čija su pravila sistematizirana 1874 godine. S tim u svezi treba spomenuti kako je 1877. održan prvi turnir u Wimbledonu koji danas slovi za najprestižniji teniski turnir na svijetu.⁶⁸ Treba istaknuti kako je britanski tjednik *Daily News* već do 1895. godine izvještavao o raznim sportskim događanjima kao što su konjske utrke, jedrenje, veslanje, nogomet, hokej, pecanje, bilijar, atletika, biciklizam i šah. Oni potiskuju tradicionalne sportove i oblike razonode poput borbi pijetlova i plesanja narodnih plesova. Zanimljivo je spomenuti i klasne razlike koje je sport odražavao, naime, dok su se bogataši rijetko bavili nogometom, tako su radnici rijetko igrali golf. Tako je radnička klasa imala ključnu ulogu u razvoju modernog nogometa.⁶⁹

Da je viktorijansko doba poklanjalo posebnu pažnju slobodnom vremenu pokazuju i Zakon o prostorima za provođenje slobodnog vremena iz 1859. godine i Zakon o javnom zdravstvu iz 1875. godine koji predviđaju izgradnju radničkih knjižnica i umjetničkih galerija, kao i uređenje parkova i drugih javnih površina budući da su svjež zrak i kretanje presudni za čovjekovo zdravlje.⁷⁰

10. VIKTORIJANSKI TISAK

Tisak je u viktorijansko doba doživio mnoge promjene koje su bile znakovite za modernizaciju zemlje. Ponajprije je važno istaknuti kako su, zahvaljujući razvoju željeznice, londonske novine dobile priliku povećati svoju dominaciju na engleskoj medijskoj sceni s

⁶⁶ Gifford, Clive, *Nogomet – osnove prekrasne igre*, Profil, Zagreb, 2003., str. 8. i 9.

⁶⁷ J. Black, *Povijest britanskih otoka*, str. 246.

⁶⁸ Jajčević, Zdenko, *Povijest športa i tjelovježbe*, Odjel za izobrazbu trenera Društvenog veleučilišta u Zagrebu: Kineziološki fakultet Sveučilišta, Zagreb, 2010. str. 175.

⁶⁹ J. Black, *Povijest britanskih otoka*, str. 246. i 247.

⁷⁰ Isto, str. 247.

obzirom na to da su samo nekoliko sati nakon objavljivanja dolazile do provincijskih čitatelja.⁷¹ Tako se viktorijanski London nalazio u središtu života cijeloga Britanskog Carstva opskrbljujući njegove stanovnike aktualnim vijestima te je time stvarao imidž i jezik Carstva, ali i određivao njegove stavove. Uz političku, tisak je imao i središnju ekonomsku, društvenu i kulturnu ulogu pa se u njemu moglo naći sve, od izvještaja o poslovanju raznih tvrtki do kazališne kritike. Od osamdesetih godina 19. st., čitateljstvo je dobilo priliku čitati i tzv. žuti tisak.⁷²

Viktorijanski je tisak doživio snažan razvoj zahvaljujući ukidanju tzv. poreza na znanje sredinom 19. stoljeća. Bili su to porez na oglašavanje 1853., porez na novine 1855. i porez na papir 1861. godine. Ukidanje ovih poreza je omogućilo jeftiniji tisak, ali i iskorištavanje nove tehnologije temeljene na novim tiskarskim strojevima. Iako je nova tehnologija bila skupa, masovno čitateljstvo je, kao rezultat nižih cijena uvedenih nakon ukidanja navedenih poreza, opravdavalo troškove. Nadalje, povećao se i broj jutarnjih te večernjih dnevnika pa je tako u Londonu zabilježen rast jutarnjih sa osam 1856. na dvadeset i jedan 1900. godine, a večernjih sa sedam na jedanaest. Rast broja novina je zabilježen i u okolici.⁷³

Ukidanje poreza je omogućilo i pojavu dnevnika za jedan peni. Jedan od njih je bio i *Daily Telegraph*, pokrenut 1855. godine, a koji je 1888. brojao nakladu od čak 300 000 primjeraka. Takve je tiskovine, zasjenila pojava onih od pola penija od kojih se stilom ponajviše isticao *Daily Mail* pokrenut 1896. godine. Ipak, najbolje su ukus javnosti zadovoljavale nedjeljna izdanja poput *Lloyd's Weekly News* i *News of the World* koja su se oslanjala na šokantna otkrića i izazivanje mašte te davanje ponajviše prostora crnoj kronici.⁷⁴

11. KNJIŽEVNOST

U ovom razdoblju dolazi do velikog širenja navike čitanja, a u Engleskoj se javlja skupina pisaca koji su prozvani „ekscentričnima“, a koji romantičarsko viđenje stvari ublažuju humorom. Od sada se osobna iskustva, umjesto da dobivaju oblik lirske poezije, iznose dijelom u kritičkim, a dijelom u sentimentalnim djelima odnosno djelima koja pripadaju žanru eseja ili ispovijesti.⁷⁵ Jedan od najpoznatijih eseja toga vremena je *O slobodi* Johna Sturata Milla u kojem Mill napada nastali društveni konformizam i tvrdi kako „svaki čovjek mora imati pravo da

⁷¹ Isto, str. 245.

⁷² Isto, str. 244.

⁷³ Isto, str. 244.

⁷⁴ Isto, str. 245.

⁷⁵ Skupina autora, *Historija čovječanstva: kulturni i naučni razvoj, sv. 5., knj. 2. – Devetnaesto stoljeće*, Naprijed, Zagreb, 1976., str. 142.

slobodno razvije svoju individualnost“ te naglasak stavlja na brigu o kvaliteti društva.⁷⁶ Mnogi su esejisti, ali i pjesnici poput Arthura Huga Clougha, napadali licemjerje viktorijanskoga društva te kritizirali nemoralno ponašanje i „mutne prakse.“ Tako Clough u svom *Novom Dekalogu* piše: „*Ne smiješ krasti, ali to je isprazna vrlina kad je prevara tako unosna. Ne smiješ žudjeti za nečim tuđim, ali običaji dopuštaju sve vrste borbe.*“⁷⁷

Najpoznatiji engleski književnik viktorijanskog doba je svakako bio Charles Dickens koji je znao da je u viktorijanskom društvu postojalo mnogo toga za što su čitatelji, ali i većina pisaca, smatrali da treba držati podalje od pogleda jer je bilo ponižavajuće i nije bilo poučno. Usprkos tome, mnoga svoja djela je posvetio upravo približavanju te ponižavajuće i neugodne svakodnevice čitatelju kroz realne prikaze običnih ljudi i njihovih života. Tako je i u liku g. Podsnapa, iz djela *Naš zajednički prijatelj*, prikazao prosječnog viktorijanca koji izjavljuje „*Ne želim to znati; ne želim razgovarati o tome; ne želim to priznati.*“⁷⁸ Dickensova kritika industrijskog društva ponekad poprima oštar ton, ali je općenito odbijao svako nasilno revolucionarno rješenje te se držao na strani idealista. Upravo mu je njegova reakcija protiv viktorijanske književnosti koja zamagljuje pravo stanje društva oduzela mnogo od njegova ugleda. Naime, bio je svrstavan na razinu vulgarnog, optuživan da mu je stil neuredan i kričav te da su mu radnje nevjerovatne i izvještačene. Ipak, ostao je zapamćen kao veliki umjetnik ponajviše zahvaljujući njegovoj sposobnosti da oslika atmosferu grada te je on prvi romanopisac koji je oslikao ambijent golemih i zlokobnih metropola s njihovim bijednim četvrtima. Dickensovi živopisni, patetični, komični ili sentimentalni prizori iz svakodnevnog života i slikoviti dijalozi otkrivaju njegovu sklonost kazališnom, a objavljivanje njegovih romana u nastavcima u obliku novinskog feljtona, poput *Olivera Twista* i *Nicholasa Nicklebyja*, je bilo sasvim prikladno za koncepciju njegove priče izgrađene poput kazališnog komada. Viktorijansko doba je tako, općenito i začuđujuće siromašno kazališnim djelima, u Dickensu pronašlo svog dramatičara kroz remek-djela poput *Davida Copperfielda*, *Velikih iščekivanja*, *Priče o dva grada* itd.⁷⁹

Dok se Dickensu prigovaralo zbog „izljevaja osjećaja“, još jednom poznatom viktorijanskom romanopiscu, Williamu Makepeaceu Thackerayju, se prigovaralo zbog nedostatka osjećaja te sarkastične suzdržljivosti koja je davala „*neku ledenu notu*“ njegovim

⁷⁶ A. Briggs, *Socijalna povijest Engleske*, str. 234.

⁷⁷ Isto, str. 234.

⁷⁸ Isto, str. 235.

⁷⁹ Skupina autora, *Historija čovječanstva: kulturni i naučni razvoj*, sv. 5., knj. 2. – *Devetnaesto stoljeće*, str. 148. i 149.

djelima. Thackerayjev stil se odlikuje nekom vrstom klasične psihološke analize, ali i dvojnošću. Naime, s jedne strane Thackeray je nastojao prkositi društvu svoga vremena i strgnuti mu njegovu lažnu masku kao npr. u djelima *Knjiga o snobovima* i *Sajam taštine*, no, s druge strane se prilagođava pravilima građanskog iskazivanja poštovanja i konvencionalnih vrijednosti.⁸⁰ Nadalje, vrijedi spomenuti i Anthonyja Trollopa čija su djela bila začinjena humorom, ali i oslobođena svih sentimentalnih i melodramatskih elemenata koji su u velikoj mjeri obilježili djela drugih viktorijanskih romanopisaca, naročito Dickensa. Najpoznatiji su mu romani iz ciklusa *Barsetshireska kronika* u kojima vjerno i objektivno prikazuje običaje i razgovore različitih društvenih sredina, ponajprije svećeničkih krugova u provinciji, političkih krugova i imućnih slojeva.⁸¹

O emancipaciji žena svjedoči veliki broj spisateljica. Usporedo s George Elliot (pravog imena Mary Ann Evans) te Elizabeth C. Gaskell djelovale su i tri sestre Brontë čija se djela smatraju romanima velike vrijednosti. Tu se ističu *Jane Eyre* Charlotte Brontë, *Orkanski visovi* Emily Brontë te *Agnes Grey* Anne Brontë. Osim toga one su pod pseudonimima Currer, Ellis i Action Bell pisale i pjesme koje izražavaju „mistični panteizam i nepokolebljivi stoicizam.“ Sve su te pjesme objavile u zajedničkoj zbirci pjesama 1846. godine.⁸²

Vrijedi istaknuti još i pjesnike Matthewa Arnolda, Alfreda Tennysona te Elizabeth Barret Browning kroz čiju se poeziju provlače teme duhovne nelagode te socijalna i politička pitanja.⁸³ Nadalje, pjesnici viktorijanskog doba su gotovo u cjelini nastavili iskorištavati baštinu romantizma što je naročito očigledno u preraphaelitskom pokretu o kojemu će više riječi biti kasnije, a koji se očitovao i u poeziji, ponajviše kroz djela pjesnika i slikara Dantea Gabriela Rossettija.⁸⁴

Englesku književnost viktorijanskog doba je velikim dijelom obilježio i humor. U izobilju ga se može pronaći kod romanopisaca poput Dickensa, Thackerayja, Trollopa pa i Elliotove, ali i kod pjesnika poput Thomasa Hooda koji je napisao veliki broj satiričnih pjesama. Humor se pronalazi i u klasičnoj priči za djecu *Alice u zemlji čudesas* Lewisa Carrolla kao i kod Edwarda Leara, začetnika engleske tzv. nonsens-lirike, čija je *Knjiga budalaština* postigla veliki uspjeh.⁸⁵

⁸⁰ Isto, str. 151.

⁸¹ Isto, str. 152.

⁸² Isto, str. 152.

⁸³ Isto, str. 154. i 155.

⁸⁴ Isto, str. 155.

⁸⁵ Isto., str. 158. i 159.

Nadalje, već u drugoj polovici 19. st., a posebice krajem stoljeća, se javljaju nove teme u engleskoj književnosti. Javlja se tzv. estetička škola koja je poticala ljude da se ne odriču ni najmanjeg dijela svojega iskustva te da se ne daju zatvoriti ni u kakav sustav koji bi ih mogao sputavati i spriječiti u traganju za novim iskustvima. Ova je škola ponajviše bila pod utjecajem francuskih dekadencata, a njezin vođa je neosporno bio Oscar Wilde sa svojim romanom *Slika Doriana Graya* i dramom *Salome* te esejima o estetici *Intencije*. Ipak, najživlji dio njegova stvaralaštva predstavljaju njegove kazališne komedije, poput *Važno je zvati se Ernest*. Nakon izbivanja skandala oko procesa na kojemu je Wilde osuđen na dvije godine zatvora zbog „narušavanja ćudoređa“, homoseksualnosti, dolazi i do kraja popularnosti estetičke škole.⁸⁶ Krajem stoljeća se u kazališnoj umjetnosti javlja i George Bernard Shaw čije je vjerovanje u napredak čovječanstva, postignut moralnim uvjerenjima i slobodnim izborom, pronašlo najbolji izraz u drami *Čovjek i nadčovjek* 1901. godine.⁸⁷ U kasnom viktorijanskom dobu ističu se još i Joseph Conrad (*Srce tame*), Rudyard Kipling (*Knjiga o džungli*), Robert Louis Stevenson (*Neobični slučaj Dr. Jekylla i Mr. Hyde*), Herbert G. Wells (*Vremenski stroj*) i mnogi drugi.

12. SLIKARSTVO I FOTOGRAFIJA

Početak viktorijanskoga doba, odnosno četrdesetih godina 19. st., u Engleskoj se u slikarstvu javlja realizam zaokupljen „heroizmom modernog života.“ Realizam se očitovao u vjernim prikazima svakodnevnog života te aktualne problematike tog vremena. Tako je najpoznatiji primjer engleskog realizma slika „Posljednje od Engleske“ Forda Madox Browna, nastala 1855. godine. Slika prikazuje skupinu emigranata kako se otiskuje na dugo prekomorsko putovanje te je time Brown obradio važnu temu tog razdoblja istovremeno dramatičujući uvijete koji su emigrante tjerali da napuštaju Englesku. Brown je stilski težio krajnjoj točnosti u pojedinostima koja se činila gotovo fotografskom. Kasnije je ovu tehniku prenio svojim trima učenicima Williamu Holmanu Huntu, Johnu Everettu Millaisu i Dante Gabrielu Rosettiju koji su 1848. godine pridonijeli osnivanju tzv. Prerafaelitskog bratstva.⁸⁸ Osnovni ciljevi prerafaelita su bili voditi bitku protiv tadašnje isprazne umjetnosti „izražavajući nepatvorene ideje“ i stvarajući „čiste prijepise... iz prirode“, a što je bio cilj nadahnut spisima Johna Ruskina, poznatog umjetnika, pedagoga, pisca i kritičara umjetnosti. Članovi ovoga bratstva su, kako im i samo ime govori, težili stilu „primitivnih“ majstora petnaestog stoljeća. Samim time oni su pripadali i

⁸⁶ Isto, str. 191.

⁸⁷ Janson, Horst W. i Janson, Anthony F., *Povijest umjetnosti*, Stanek d.o.o., Varaždin, 2013., str. 766.

⁸⁸ H. W. Janson i A. F. Janson, *Povijest umjetnosti*, str. 728.

gotičkoj obnovi koja je dugo bila važan oblik romantičkog pokreta. Ipak, od romantičara su se razlikovali zahtjevima za preoblikovanjem zala moderne civilizacije vlastitom umjetnošću. U tome ih je ponajviše potaknuo čartizam, demokratski pokret radničke klase, koji je na vrhuncu bio 1848. godine. Tim idejama i idealima Bratstva je, od gore navedenih umjetnika, najvjerniji ostao Hunt koji je u svom radu bio zaokupljen društvenim prijeporima. Za razliku od njega, Rosetti se smatrao reformatorom estetske osjećajnosti te su većina njegovih djela akvareli i pasteli koji prikazuju likove žena iz književnih izvora, a nerijetko su praćeni i njegovom vlastitom poezijom.⁸⁹ Osim njih vrijedi još spomenuti i Rosettijeva učenika Edwarda Burne-Jonesa, u čijim se djelima isticao erotizam, a sam je umjetnik bio nadahnut ranorenesansnim slikama, te Jamesa Abbotta McNeill Whistlera, Amerikanca s adresom u Londonu, koji je bio pod velikim utjecajem jačajućeg francuskog impresionističkog pokreta.⁹⁰ Krajem devetnaestoga stoljeća se u umjetnosti javlja pokret nazvan simbolizam potaknut osjećajem nezadovoljstva zbog duhovnih zala zapadne civilizacije, a koji je označavao moralnu pobunu protiv modernog svijeta i njegova materijalizma. Simbolizmu su se tako pridružili oni pojedinci koji su bili svjesni kako je umjetničku i književnu klimu toga doba „nagrizala dekadencija, zlo i mrak.”⁹¹ Najpoznatiji predstavnik engleskog simbolizma je bio Aubrey Beardsley koji se isticao „dekadentnim“ crno-bijelim crtežima. Ipak, njegov stil je ponajprije proizašao iz grafičke umjetnosti preraphaelita uz jaku primjesu japanskoga stila.⁹²

Nakon francuskih uspjeha u izumu fotografije, dvadesetih godina devetnaestoga stoljeća, Englez William Henry Fox Talbot tridesetih dovršava vlastiti postupak s papirnatim negativom od kojeg su se mogli izrađivati pozitivni. On je u fotografiji vidio nadomjestak za crtanje i sredstvo umnažanja, nakon što je upotrijebio napravu camera obscura (tamnu komoru) kao pribor za skiciranje krajolika.⁹³ U drugoj polovici devetnaestoga stoljeća tisak je imao vodeću ulogu u društvenom pokretu koji je pred javnost izlagao grubu stvarnost siromaštva te se tako javlja dokumentarna fotografija. Kamera je fotodokumentacijom postala važno sredstvo reformiranja. Naime, slikama je pričala priču o ljudskim životima, a snimatelji su se tada zadovoljavali pružanjem romantične slike siromaha. Prva fotodokumentacija je bila ilustrirana sociološka studija Johna Thompsona „Ulični život Londona“ tiskana 1877. g. On je morao namještati likove kako bi dobio sliku, a već deset godina kasnije je izum barutne bljeskalice omogućio

⁸⁹ Isto, str. 728. i 729.

⁹⁰ Isto, str. 731.

⁹¹ Isto, str. 757.

⁹² Isto, str. 761.

⁹³ Isto, str. 713. i 714.

snimateljima da se oslanjaju na element iznenađenja.⁹⁴ Osnivanjem Londonskog fotografskog društva, 1853. godine, Engleska se našla na čelu pokreta, tzv. piktorijalizma, koji je za cilj imao uvjeriti kritičare da bi fotografija, oponašajući slikarstvo i grafiku, mogla postati prava umjetnost. Predstavnici ovog pokreta su bili Oscar Gustave Rejlander, Henry Peach Robinson te Julia Margaret Cameron.⁹⁵ Osim piktorijalizma javljaju se i naturalistička fotografija čiji je predstavnik bio Peter Henry Emerson poznat po fotografijama prirodnih okruženja, te tzv. fotosecesija koju je zastupala skupina Linked Ring u Londonu, osnovana 1893. godine. I ova se grupa bavila pitanjem može li fotografija biti umjetnost te su secesionisti tragali za piktorijalizmom koji bi bio nezavisan od znanosti i tehnologije. Naposljetku su odabrali smjer između akademskog i naturalističkog oponašajući sve vrste romantične umjetnosti koje nisu uključivale naraciju. Nadalje, vrijedi spomenuti kako su i realistično i postimpresionističko slikarstvo, tada na vrhuncu razvoja, imali ciljeve suprotne secesionistima. Secesionisti su fotografiji prilazili s pozicija lapurlartizma te su kroz to najviše sličnosti pokazivali s Whistlerovim esteticizmom. Veliku pažnju su pridavali tome da njihove fotografije izgledaju što sličnije slikama.⁹⁶

13. KIPARSTVO I ARHITEKTURA

U literaturi je englesko kiparstvo ovog razdoblja uistinu malo zastupljeno. Poznato je kako su engleski kipari bili pod velikim utjecajem francuskih kipara od kojih se najviše isticao Auguste Rodin. Neki od kipara su bili povezani i sa Prerafaelitskim bratstvom, poput Thomasa Woolnera, te su njihova djela tako karakterizirale vjernost prirodi, izmučeni izrazi lica koji preuveličavaju emocije, srednjovjekovne književne i religiozne teme te portretni medaljoni kojima su uzor bili medaljoni talijanske rane renesanse.⁹⁷ Kiparstvo sredine stoljeća je predstavljao John Gibson čije je najpoznatije djelo, „Tinted Venus“, bilo izloženo i na Međunarodnoj izložbi u Londonu 1862. godine te je primjer tada prevladavajućeg neoklasicizma. Tek se u posljednja dva desetljeća devetnaestog stoljeća englesko kiparstvo počelo isticati kvalitetom i inovativnošću. U engleskim umjetničkim krugovima ovo je razdoblje realizma zapamćeno kao revolucionarno, a koje je iznjedrilo tzv. novu skulpturu. Jedna od karakteristika ovog, može se reći, pokreta je uska povezanost s prirodom i vjerno praćenje njenih linija i motiva s mnoštvom detalja. Krajnji rezultat je bio u potpunosti realističan te

⁹⁴ Isto, str. 774. i 775.

⁹⁵ Isto, str. 775. i 776.

⁹⁶ Isto, str. 776.

⁹⁷ Landow, George P., *Pre-Raphaelitism in Victorian Sculpture*, <http://www.victorianweb.org/sculpture/prb.html>

naturalistički. Jedno od poznatijih djela takve skulpture je brončana statua „Icharus“ sira Alfreda Gilberta iz 1884. godine. Takva je skulptura zahtijevala i drugačiju tehniku lijevanja bronce uz pomoć procesa „izgubljenog“ voska, a kojom su se u vosak iscrtavali željeni detalji te prilikom lijevanja bili direktno prenijeti na broncu. Gilbert je također pokazivao veliku strast i za drugim materijalima poput srebra, zlata, aluminijska, bjelokosti i dragog kamenja. Ostali pripadnici pokreta nove skulpture su svojim djelima još dodatno razvili polikromiju te se tu posebno ističu „Mors Janua Vitae“ Harryja Batesa iz 1899. te „Dame Alice Owen“ Georgea Framptona iz 1897. godine.⁹⁸

Od sredine osamnaestog pa sve do kraja devetnaestog stoljeća u arhitekturi vlada niz tzv. stilova obnove, odnosno historizma. Jedan od takvih stilova je bila i neogotika, od mnogih smatrana stilom nad stilovima, koja svoj najreprezentativniji primjer pronalazi u zgradi londonskog parlamenta, palači Westminster, čija je izgradnja, nakon što je prvotna zgrada teško oštećena u požaru 1834., započela 1836. godine prema nacrtima Charlesa Barryja i Augustusa Pugina.⁹⁹ Nerijetko je dolazilo do sukoba između pristalica gotičkih i pristalica klasičnih ideala. Ipak, arhitektonski stilovi prošlosti nisu odgovarali praktičnim zahtjevima industrijskog razdoblja, izgradnji tvornica, skladišta, trgovina i gradskih stanova, pa se u 19.st. uvode nove tehnike i materijali koji će sve do kraja stoljeća snažno utjecati na arhitektonski stil. Najvažnije je bilo željezo te su uskoro stupovi i lukovi od lijevana željeza postali nezaobilazno sredstvo podupiranja krovova nad velikim prostorijama poput knjižnica i kolodvora.¹⁰⁰ Najpoznatiji arhitektonski pothvat u Engleskoj tog razdoblja je bila izgradnja Kristalne palače u Londonu namijenjene za prvu od velikih svjetskih međunarodnih izložbi 1851., a čiji je projektant bio sir Joseph Paxton. Paxton je bio inženjer i graditelj staklenika te je Kristalna palača u Hyde parku zapravo bila divovski staklenik koji je slobodno pokazivao svoj željezni kostur. Velika izložba u Londonu 1851. g., čiji je glavni pokretač bio princ Albert, je održana s ciljem da se povežu industrija i umjetnost, a također je simbolizirala i dolazak uspješnijeg, naprednijeg doba. Nakon izložbe Palača je bila rastavljena te ponovno izgrađena u Sydenhamu 1852. godine. Ovaj je projekt požnjeo veliki uspjeh te je pokrenuo val izgradnje sličnih građevina u komercijalne svrhe, poput javnih tržnica.¹⁰¹ Tijekom devedesetih godina 19.st. po cijeloj Europi i Americi niče novi likovni pokret poznat kao Art Nouveau koji se pojavljuje pod nekoliko naziva Jugendstil,

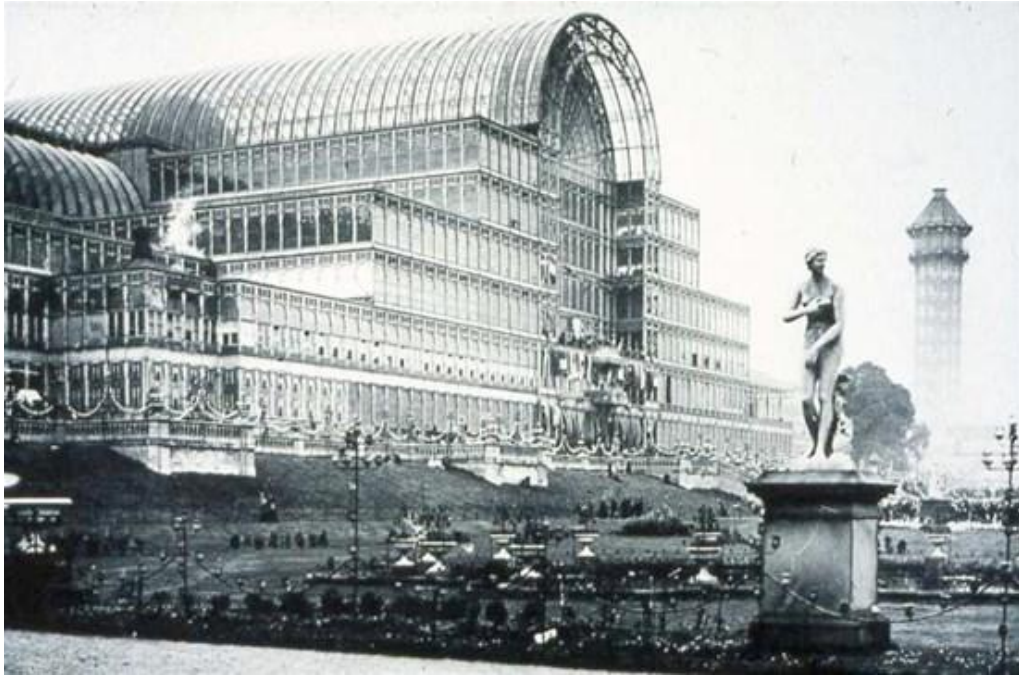
⁹⁸ Read, Benedict, *The New Sculpture and the Old Sculpture in Victorian Britain*, <http://www.victorianweb.org/sculpture/read/1.html>

⁹⁹ H.W. Janson, A.F. Janson, *Povijest umjetnosti*, str. 709. i 710.

¹⁰⁰ Isto, str. 738.

¹⁰¹ Isto, str. 741.

Stile liberty, Modernista, Secesija. Njega je ponajviše karakterizirao novi način ukrašavanja zasnovan na zakrivljenim linijama, nadahnut oblicima organske forme rokokoja. Najzastupljeniji je uzorak bio zmijolika crta, a tipičan oblik ljiljan. Istovremeno je postojao i geometrijski pravac koji se kasnije pokazao sve važnijim. Ovome su stilu prethodili William Morris, o kojemu će riječi biti kasnije, i Whistlerovo oduševljenje za japanske motive. Iako je ponajviše Art Nouveau svoju primjenu pronalazi u primijenjenoj umjetnosti, najsnažniji je utjecaj, ipak, ostavio na arhitekturi.¹⁰²

Prilog 3: Kristalna palača u Londonu

14. PRIMIJENJENA UMJETNOST

Neobično važnu ulogu su u drugoj polovici devetnaestoga stoljeća u Engleskoj imale primijenjene umjetnosti. Tu se isticao William Morris, rani predvodnik onoga što je kasnije postalo poznato kao pokret umjetnosti i obrta. Svoj je interes usmjerio prema „umjetnosti za uporabu“, odnosno na unutrašnju arhitekturu i dekoraciju kao što su namještaj, tapiserije i tapete. Svojim radom je želio istaknuti loše i jeftine proizvode koji su zahvaljujući automatizaciji preplavili tržište, a to je činio oživljavajući rukotvorstvo predindustrijske prošlosti. Morris je zagovarao jednostavnost te su tako arhitektura i namještaj morali biti oblikovani u suglasju s naravi njihove građe i postupaka izrade. Nadalje, dekoracija površine je morala biti plošna, a ne iluzionistička. Svojim je stilom nastojao zarobiti duh srednjovjekovne umjetnosti, a najveće mu

¹⁰² Isto, str. 769.

je dostignuće bio izum prvog izvornog sustava ornamenata nakon rokoka.¹⁰³ I tu se ističe Whistler koji šezdesetih godina počinje reformatorske zamisli primjenjivati u unutrašnjoj arhitekturi i ukrašavanju. Njegovo je i jedno od remek djela primijenjene umjetnosti devetnaestoga stoljeća, tzv. Paunova soba.¹⁰⁴ Vrijedi spomenuti i kako je u viktorijanskim kućama srednje klase bilo vrlo malo slobodnog prostora. Naime, većina površina je bilo prekriveno raznim ukrasima, čak i noge od stolova, a na zidovima su se nalazile razne slike i grafike koje su najčešće nosile nekakvu poruku. Krajem razdoblja je došlo do promjene ukusa pa su poznate Baxterove grafike i tzv. staffordshirske figurice izašle iz mode te je općenito u viktorijanskim domovima bilo puno manje kićenog nereda.¹⁰⁵

15. GLAZBENA UMJETNOST

U Fredericku Deliusu te naročito u Edwardu Elgaru, Engleska dobiva svoje prve nacionalne skladatelje nakon Henryja Purcella.¹⁰⁶ Koncertni programi u viktorijansko doba su težili ravnoteži vokalnih i instrumentalnih komada. Kao standard se postavilo izmjenjivanje ta dva glazbena tipa te izbjegavanje izvođenja više primjera istoga glazbenog žanra uzastopce. Nakon 1840. godine sve se više prednost daje vokalnoj komponenti dok se i dalje, radi kontrasta, u svako djelo dodaje i po nekoliko instrumentalnih dijelova. Tek je William S. Bennett odlučio pridati više pažnje instrumentalnoj nego vokalnoj glazbi.¹⁰⁷ Među engleskom elitom najpopularnije su bile talijanske opere, ipak, kao i u većini zemalja Europe, i u Engleskoj se razvija nacionalna opera. Teme su se izvorno bavile idejama slobode i pravednosti što predstavlja klasicističku tradiciju, međutim, ona sve više uzmiče pred romantičkim zanimanjem za vlastite osobine i tzv. lokalne boje. Najistaknutiji predstavnici engleske opere su John Barnett te Arthur S. Sullivan koji je u suradnji s Williamom S. Gilbertom, poznatim dramaturgom, libretistom, pjesnikom i ilustratorom, radio na nizu tzv. savojskih opera, njih četrnaest, a koje su, u biti, engleska vrsta operete.¹⁰⁸ Zanimljivo je spomenuti i kako je došlo do osnivanja mnogih novih glazbenih institucija poput orkestra Hallé u Manchesteru.¹⁰⁹

¹⁰³ Isto, 743. i 744.

¹⁰⁴ Isto, 744.

¹⁰⁵ A. Briggs, *Socijalna povijest Engleske*, str. 236.

¹⁰⁶ Skupina autora, *Historija čovječanstva: kulturni i naučni razvoj*, sv. 5., knj. 2. – *Devetnaesto stoljeće*, str. 297.

¹⁰⁷ Weber, William, *Music in the Era of Queen Victoria*, <http://www.victorianweb.org/mt/elgar/weber.html>

¹⁰⁸ Michels, Ulrich, *Atlas glazbe sv. 2 – povijest glazbe od baroka do danas*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2006, str. 457.

¹⁰⁹ J.Black, *Povijest britanskih otoka*, str. 248.

16. ZAKLJUČAK

Viktorijansko doba razdoblje je povijesti u kojem Engleska, zahvaljujući stabilnoj i uspješnoj unutrašnjoj i vanjskoj politici, bilježi napredak na svim područjima. Zahvaljujući industrijskoj revoluciji i njenim tehnološkim inovacijama, Engleska je za vrijeme vladavine kraljice Viktorije najjača industrijska i ekonomska sila na svijetu. Viktorijansko doba predstavlja vrhunac britanske pomorske dominacije i kolonijalne politike. U tom razdoblju britansko kolonijalno carstvo doseže vrhunac svoje moći imenovanjem kraljice Viktorije indijskom caricom. Viktorijansko doba je po mnogočemu prosperitetno razdoblje. Unatoč izraženim socijalnim razlikama i nejednakostima te jasnom raslojenošću stanovništva vlast pokazuje socijalnu osjetljivost za najugroženije skupine stanovništva, žene, djecu i radništvo. Stoga se provode brojne reforme i donose zakoni kojima se nastoji popraviti njihov položaj te ih emancipirati u društvo. Također, popravljaju se stanje u zdravstvu, ono se unaprjeđuje te se na taj način popravljaju životni uvjeti stanovništva, produljuje prosječni životni vijek i smanjuje stopa smrtnosti. Nadalje, poboljšava se sigurnost stanovništva uvođenjem moderne policijske službe te se na taj način smanjuje kriminal na ulicama. Viktorijansko doba daje slobodnom vremenu njegov pravi smisao, slobodno vrijeme više nije isključivo privilegija aristokracije, već se ono nastoji osigurati i širim slojevima stanovništva. U takvim okolnostima ljudi sve manje svojega slobodnog vremena provode u krčmama, a sve više u prirodi i na sportskim igralištima. Upravo je viktorijansko doba iznjedrilo neke moderne sportove poput nogometa, tenisa i golfa. Zahvaljujući razvoju i napretku tiska knjiga postaje sve dostupnija širokim slojevima stanovništva koji svoje slobodno vrijeme sve više posvećuje čitanju. Osim popularizacije sporta i knjige, dolazi do razvoja moderne fotografije. Znanost viktorijanskog doba obilježava Charles Darwin, dok je na području književnosti dominantna figura Charles Dickens. Na području umjetnosti ne bilježe se nikakva izuzetna revolucionarna postignuća. Treba izdvojiti slikarstvo i slikarsku grupu preraphaelita te arhitekturu čiji je najreprezentativnije dostignuće Kristalna palača u Londonu izgrađena za prvu veliku svjetsku izložbu 1851. godine na kojoj je Engleska pokazala svu svoju moć i potvrdila položaj dominantne svjetske sile.

17. POPIS LITERATURE

1. Black, Jeremy, *Povijest britanskih otoka*, Grapa, Zagreb, 2004.
2. Briggs, Asa, *Socijalna povijest Engleske*, Barbat, Zagreb, 2003.
3. Gifford, Clive, *Nogomet – osnove prekrasne igre*, Profil, Zagreb, 2003.
4. Jajčević, Zdenko, *Povijest športa i tjelovježbe*, Odjel za izobrazbu trenera Društvenog veleučilišta u Zagrebu: Kineziološki fakultet Sveučilišta, Zagreb, 2010.
5. Janson, Horst W. i Janson Anthony F., *Povijest umjetnosti*, Stanek d.o.o., Varaždin, 2013.
6. Maurois, Andre, *Povijest engleske politike*, Naklada Ante Velzek, Zagreb, 1940.
7. Michels, Ulrich, *Atlas glazbe, sv. 2 – povijest glazbe od baroka do danas*, Golden Marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2006.
8. Skupina autora, *Historija čovječanstva: kulturni i naučni razvoj, sv. 5., knj. 2. – Devetnaesto stoljeće*, Naprijed, Zagreb, 1976.
9. Skupina autora, *Povijest 15: Kolonijalna carstva i imperijalizam (1871. – 1914.)*, Europapress holding, Zagreb, 2008.
10. Skupina autora, *Povijest – velika ilustrirana enciklopedija*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2009.
11. Skupina autora, *Velika ilustrirana povijest svijeta, sv. 15*, Otokar Keršovani, Rijeka, 1974.
12. The Victorian Web (<http://www.victorianweb.org/>):
13. Cody, David, *Child Labour*, <http://www.victorianweb.org/history/hist8.html>
14. Fyfe, Aileen i van Wyhe, John, *Victorian Science and Religion*, <http://www.victorianweb.org/science/science&religion.html>
15. Landow, George P., *Pre-raphaelitism in Victorian Sculpture*, <http://www.victorianweb.org/sculpture/prb.html>
16. Read, Benedict, *The New Sculpture and the Old Sculpture in Victorian Britain*, <http://www.victorianweb.org/sculpture/read/1.html>

17. Weber, William, *Music in the Era of Queen Victoria*,
<http://www.victorianweb.org/mt/elgar/weber.html>

18. POPIS PRILOGA

1. Prilog 1: <http://www.dailymail.co.uk/news/article-1220740/Victoria-beauty-queen-The-picture-gave-Albert.html>
2. Prilog 2: <http://greatmindsoftheworld.com/charles-darwin/>
3. Prilog 3: <http://www.business.hr/business-class/kineski-investitori-planiraju-ponovo-izgraditi-londonsku-kristalnu-palacu>